

علی کریمی

چکیده مقاله :

از عوامل موثر در فعالیت‌های عمومی نقش مسجد در تبیین موضوعات اجتماعی و فرهنگی است. مسجدی که به فرموده معصومین علیهم السلام:

۱. مهمان‌خانه خدا در زمین است .
۲. جایگاه نزول برکات و خیرات آسمانی است .
۳. خانه راز و نیاز، عشق و محبت، صفا و صمیمیت، ایثار و رحمت، تجلی بهشت خدا در زمین است .
۴. محل آرامش موحدان است.

آنچه از بررسی نقش مسجد در صدر اسلام به دست می‌آید، جامعیت مسجد در همه زمینه‌های عبادی و سیاسی و فرهنگی و آموزشی و قضایی و ... بوده است. مدیریت و برنامه‌ریزی مساجد بسیار مهم و حیاتی است و غفلت هرچند جزئی، سرانجام به پایمال گشتن مقصد نهایی خواهد رسید. اهمیت این موضوع در ساختار مسجد به اندازه‌ای است که در زمان حضور پیامبر(ص) در مدینه شخص ایشان مسئولیت مسجدالنبی را بر عهده داشت. و در غیاب حضرت، معمولاً امامت مسجد بر عهده علی (ع) بود، اگر با آن حضرت همراه نبود.

کلید واژگان:

مدیریت- برنامه ریزی- مسجد- فعالیت- اجتماعی- فرهنگی

امام جماعت

با نگرشی اجمالی به تاریخ سرگذشت مساجد در می‌یابیم که مسجد تنها برای ادای فرایض دینی نبوده، بلکه علاوه بر پایگاه تجمع طبقات گوناگون اجتماع برای ادای وظایف شرعی و دینی، همواره پایگاهی مهم برای مردم و به خصوص جوانان و افراد با نفوذ بوده است و به منظور سیاست‌گذاری‌های محلی از این مکان استفاده می‌شد. و شکی نیست که مساجد باید دارای مدیریتی قوی و توانمند باشند، یعنی ائمه جماعات باید خود اولین برنامه‌ریز باشند تا بتوانند به منظور تقویت بنیه دینی و مذهبی و بهره‌برداری مسائل سیاسی، اجتماعی و ارتقای میزان آگاهی احاد مردم مهیا سازند، بنا به تعریف علمی مدیریت: « مدیریت، علم و هنر هماهنگی، برنامه‌ریزی سازماندهی، کنترل و نظارت، ابزار، افراد و منابع، به منظور نیل به هدف است.»

پس به منظور رسیدن به اهداف مذکور نیاز به پیش‌بینی، برنامه ریزی، سازماندهی، امکانات و نیروها و در نهایت، کنترل و نظارت بر اجرای برنامه‌ریزی‌ها است. قدر مسلم همه این‌ها مدیر می‌خواهد که با در نظر گرفتن شرایط مکانی

و زمانی مساجد، اعمال مدیریت اصولی و اساسی کند، یعنی امکانات موجود مسجد را به خوبی و به دقت شناسایی و موقعیت مکانی مساجد را کاملاً تجزیه و تحلیل نماید و با در نظر گرفتن ابعاد گوناگون آن، گروه‌های سنی متفاوت را که با مسجد سروکار دارند، شناسایی کند. گرایش‌های جوانان و میانسالانی که با مسجد سروکار دارند بشناسد، آن‌گاه با مد نظر قرار دادن کلیه مواردی که اشاره شد، برنامه‌های فرهنگی، تبلیغی، علمی، هنری و غیره خویش را پی‌ریزی و در حین اجرا، نقاط ضعف و قوت را بررسی کند، لکن برای فراهم کردن چنین زمینه‌ای توجه به مسائل ذیل ضروری است:

مدیر و عوامل موثر در جاذبه مدیریتی

۱- موضوعات عام

در فعالیت‌های عمومی، بیان نقش مسجد در ترویج معارف اصیل اسلامی، از عوامل موثر است و تبیین این مساله که مسجد چگونه مکانی است، قداست و عظمت این مکان چه قدر و تا کجاست؟ اقوال پیامبران و ائمه اطهار علیهم السلام در خصوص مسجد تا چه حد است؟ مسجد چگونه می‌تواند انسان را به سیرالی‌الله سوق دهد و ... سؤالاتی است که باید پاسخ داده شود.

۲- موضوعات خاص

احترام به شخصیت جوانان در جذب جمعیت جوان و نوجوان به مسجد، بسیار موثر است. وقتی جوان و یا نوجوانی احساس کند که حضورش در مسجد موجب ارتقای شخصیت وی است و توسط امام جماعت و اهل مسجد مورد احترام واقع می‌شود، خود به خود حضور در مسجد و روی آوردن به مسجد و مراکز دینی و تبلیغی را ارزش می‌داند و سعی می‌کند روز به روز برای حضور و فعالیت بیفزاید. تشویق جوانان و نوجوانان به شرکت در نمازهای جمعه و جماعات از عواملی است که در کامیابی برنامه‌های مدیریتی مسجد موثر است. هم‌چنین در طول سال، شمار زیادی از جوانان و نوجوانان در مراکز آموزشی، هنری، فرهنگی، ورزشی و غیره شرکت داده شوند و در مسابقات گوناگون حضور یابند و در هر محله به افراد ممتاز جوایزی اهدا شود. مدیریت مسجد با هماهنگی اهل محل می‌تواند مراسم عقد و عروسی را در مسجد برگزار کند. عیادت و بازدید از بیماران، افراد سالخورده و .. هم می‌تواند از برنامه‌های جذاب مسجد باشد.

ارتباط منظم و مستمر با نمازگزاران و سرکشی به منازل آنان از دیگر برنامه‌ها است. در واقع همان برخوردی که در صدر اسلام از طرف رسول گرامی صلی الله علیه و اله و سلم و حضرت علی علیه السلام صورت می‌گرفت باید انجام شود که وقتی یکی از نمازگزاران یک یا دو جلسه از نماز غیبت داشت، بلافاصله آن بزرگواران احوال او را جویا می‌شدند و در صورت لزوم به عیادتش می‌رفتند.

برنامه‌های مدیر

۱- مراعات اوقات نماز گزاران

سعی شود برنامه‌هایی مثل سخنرانی و یا دعا بعد از اتمام نماز باشد، تا اگر کسی فرصت مناسبی به منظور بهره‌مندی از برنامه‌ها نداشت، بتواند نمازها را به جماعت بجا آورد و به برنامه‌های خود برسد، زیرا بی‌توجهی به این مسائل گاهی باعث کم شدن جمعیت نماز گزاران می‌شود و از کیفیت سایر برنامه‌های مسجد نیز می‌کاهد.

۲- اقامه نماز جماعت در هر سه وقت و به صورت منظم نیز تاثیر فراوانی در جذب مردم به مسجد دارد.

امام جماعت و مسجد

۱. با نگرشی اجمالی به تاریخ مساجد در می‌یابیم که مساجد تنها برای ادای فرایض دینی نبوده، بلکه علاوه بر پایگاه تجمع طبقات گوناگون اجتماع برای ادای وظایف شرعی و دینی، محلی برای استفاده‌های علمی، فرهنگی، آموزشی و ... برای جوانان بوده است، همان‌گونه که محل تصمیم‌گیری‌های سیاسی و شروع بسیاری از حرکت‌های اسلامی و نهضت‌ها بوده است. در تاریخ انقلاب اسلامی نیز مساجد نقش سازنده و موثر خود را در تقویت ایمان و هم‌چنین گردآوری طبقات گوناگون مردم، به خصوص جوانان ایفا کردند. با توجه به مطالب فوق جایگاه و نقش امام جماعت به عنوان اولین برنامه‌ریز، هم در تقویت بنیه دینی و مذهبی و هم به منظور بهره‌برداری مناسب و مفید از مسایل سیاسی، اجتماعی و ارتقای میزان آگاهی آحاد مردم آشکار می‌شود. به همین جهت است که در صدر اسلام مدیریت و امامت مسجدالنبی به عهده شخص پیامبر و در غیاب ایشان به عهده کسانی بوده است که به تشخیص آن بزرگوار صلاحیت امامت را داشته‌اند و توسط خود حضرت معرفی می‌شدند. با توجه به نقش مهم مسجد در ابعاد عبادی - سیاسی و اجتماعی، وظیفه امام جماعت بسیار گسترده‌تر از خواندن نماز است. به همین دلیل انحراف وی باعث دوری جماعتی از مسلمین از مسیر حق می‌شود. امام (ره) می‌فرمودند: «استقامت هر مسجدی و اهل هر مسجد به عهده امام مسجد است. گوینده‌ها باید مستقیم باشند تا بتوانند مستقیم کنند. ائمه جماعات باید مستقیم باشند تا بتوانند مستقیم کنند دیگران را.»

۲- نقش و اهمیت اجتماع در مساجد

امام (ره) بارها بر اهمیت اجتماع و حضور فعال در مساجد تاکید داشته و آن را موجب تقویت اسلام و نظام می‌دانستند: مساجد باید مجتمع شوند از جوان‌ها، اگر ما بفهمیم که این اجتماعات چه فوایدی دارد و اگر بفهمیم که اجتماعاتی که اسلام برای ما دستور داده و فراهم کرده است، چه مسائل سیاسی را حل می‌کند، چه گرفتاری‌هایی را حل می‌کند، این‌طور بی‌خیال نبودیم که مساجدمان مرکز بشود برای چند پیرمرد و پیرزن «و در جاهای مختلفی می‌فرمود: نماز را در جماعت بخوانید، اجتماع باید باشد، اجتماعتان را حفظ کنید. مساجدتان را محکم نگهدارید.»

۳- نقش مسجد در مقابله با دشمنان اسلام « اگر حرم و کعبه و مسجد و محراب، سنگر و پشتیبان سربازان خدا و مدافعان حرم و حرمت انبیا نیست، پس مامن و پناهگاه آنان کجاست. »

الف: مسجد خنثی کننده نقشه‌های دشمن از جمله ترفندهای استعمار و دشمنان داخلی و خارجی برای محو اسلام، خاموش کردن چراغ و رونق مساجد بوده است و الان نیز تمام سعی و تلاش دشمنان در خلوت کردن مساجد به عنوان پایگاه ضد استکباری است. امام با تاکید بر نقش محوری مسجد در خنثی کردن نقشه‌های دشمنان اسلام می‌فرماید: این‌ها از مسجد می‌ترسند، من تکلیفم را باید ادا کنم به شما بگویم، شما دانشگاهی، شما دانشجویان، همه‌تان مسجد بروید، پر کنید، سنگر هست این‌جا، سنگرها را باید پر کرد و در جایی دیگر می‌فرماید:

«مساجد و محافل دینی را که سنگرهای اسلام در مقابل شیاطین است هر چه بیشتر گرم و مجهز نگه دارید.»

ب: مسجد مرکز جنبش و حرکت‌های اسلامی در زمان رسول اکرم (ص)

یکی از مهم‌ترین نقش‌های مسجد تدارک مقدمات فکری و بسیج عمومی مسلمانان به منظور جهاد با کفار بوده است. مسجد در اسلام و در صدر اسلام همیشه مرکز جنبش و حرکت‌های اسلامی بوده است. از مسجد، تبلیغات اسلامی شروع شد، از مسجد حرکت قوای اسلامی برای سرکوبی کفار و وارد کردن آن‌ها زیر پرچم اسلام شروع شد. کسانی که از اهالی مسجد و علمای مسجد هستند باید پیروی از پیغمبر و اصحاب آن سرور کنند و مساجد را برای تبلیغ اسلام و حرکت اسلامی و قطع ایادی شرک و کفر و تایید مستضعفین در مقابل مستکبرین قرار دهند.

استفاده بهینه از مسجد

مسجد از آغاز نه تنها محل نیایش و عبادت، ذکر، وعظ و خطابه و تجمع مومنان در ساعات خاص بوده، بلکه محل ابلاغ احکام و دستورها و آموزه‌های دینی، جایگاه قضاوت و دادرسی، ستاد تبلیغات و مرکزی برای رفع مشکلات مردم نیز بوده است. آنچه در شرایط اجتماعی و پراز حساسیت فعلی به عنوان یکی از وظایف مهم امام جماعت هر مسجد مطرح می‌باشد، اختصاص زمانی مناسب برای برقراری ارتباط صمیمانه با اقشار مختلف مردم جهت حل مشکلات اجتماعی و فرهنگی آنان و نیز رسیدگی به اختلافات خانوادگی و مشابه آن می‌باشد؛ که از این طریق امام جماعت خواهد توانست ضمن برنامه‌ریزی دقیق برای ارائه خدمات مختلف فرهنگی و دینی به مراجعین، از فضا و محیط مسجد نیز استفاده بهینه بنماید. اجرای این برنامه می‌تواند عاملی برای جذب بیشتر نسل نو به مسجد باشد، چرا که چشمه‌های امید به آینده موفق و بالنده را در دل و ذهن آن‌ها جاری خواهد ساخت و از خالی شدن این سنگر جهاد و عبادت جلوگیری خواهد کرد.

منابع

۱. صحیفه نور ج ۹ ص ۷۹۳
۲. صحیفه نور ج ۲ ص ۲۱۱ چ اول (امام خمینی - ره)

۳. صحیفه نور ج ۱ ص ۹۱

۴. صحیفه نور ج ۳۱ ص ۵۵۱

۵. صحیفه نور ج ۹ ص ۶۳۱

۶. ترمذی دعوات ج ۳ ص ۸

منبع: مرکز رسیدگی به امور مساجد